

Asupra unei traduceri din *Noul Testament de la Bălgrad* (1648)

Alexandru GAFTON

Le 15e verset du troisième chapitre de l'Épître de Jacques ne présente qu'une seule différence de traduction dans le NTB et les versions datant du XVIe siècle, aussi bien que dans la BB. Apparemment insignifiante, elle a pour conséquence non seulement des différences survenues dans la compréhension du texte, mais elle fait aussi que les CB, CP, CV et BB soit chargées d'une erreur de traduction. En outre, le cas est significatif pour les limites de la traduction, dont le premier but n'est pas l'éclaircissement du lecteur, mais seule la littéralité du texte.

În vechile traduceri românești, versetul 15 din capul al treilea al *Epistolei lui Iacob* este tradus după cum urmează: „că nu e aceeaia preamîndrie de sus deștingătoare, ce e păminteasca, *sufletească*, drăceasca” (CB); „că nu-s acialia preamîndrii de sus deștingătoare, ce pămentești *suflete[ști]* drăcești” (CV); „Nu-s acealea mîndrii de sus deștînse, ce de pămînt, *sufletești*, drăcești” (CP). Segmentul evidențiat are drept corespondent, în textul slavon, adj. **ΛΟΥΨΗΝΤ**. ‘ψυχικός’, ‘animatus’. Traducerea de la 1688, în concordanță cu cele de mai sus, prezintă: „Nu iaste aceasta înțelepciune care să pogoară de sus, ce pămintească, *sufletească*, drăcească”.

Spre deosebire de acestea, textul ardelenesc prezintă: „Că această înțelepciune nu e pogoară de sus, ce e pămîntească și *trupască* și drăcească” (NTB, *Iac.*, III, 15). Oricum am privi lucrurile, prin ruptura provocată de textul de la 1648, față de identitatea primelor patru versiuni prezentate, nu putem avea în vedere decât o greșală de traducere a cuiva.

Edificat, în principal, pe baza textului latinesc, *Noul Testament de la Bălgrad* găsea în *Vulgata* următoarea secvență: „*Non est enim ista sapientia desursum descendens: sed terrena, animalis, diabolica*”.

Lat. *anima*, ca și lat. *spiritus* (< *spiro* ‘a sufla, a expira’) avea sensul ‘curent de aer’, ‘suflu’, ‘expirație’. Deși a fost creată și o formă de masculin, *animus*, opus lui *corpus* și *anima*, spre a se referi la sfera superioară spirituală, acesta a avut un concurent serios în *spiritus*, echivalent al gr. πνεῦμα. Un alt derivat, *animalis* avea sensul ‘care respiră’ (v. și sl. **ΛΟΥΧΑΤΗ** și familia, de unde rom. *dihanie*). Ambele familii lexicale, *anima -ae*, și *spiro -are*, au la bază conceptul ‘curent de aer’, cu referire la ceea ce exhală o vietate. De aici s-au putut dezvolta, apoi, o serie de

sensuri, prin extensiune, specializare sau metaforă, dar și prin relaționarea cu termeni din alte limbi - în special greacă - cu care cei latini se aflau în relații de echivalență. Dincolo de uzul comun al acestor termeni - precum în cazul multor altor cuvinte -, limbaje precum cel filosofic sau religios au folosit acești termeni, încercând să exprime concepte dificil de numit și chiar de definit, așadar, în cadrul unui limbaj metaforic și, în consecință, încercându-i cu valori speciale.

În limbajul creștin, *animalis* se opune lui *spiritualis* și desemnează un nivel primar de existență, instinctual, în care ființa este călăuzită de propriile pulsioni vitale, de principiul vital primar, în vreme ce *spiritualis* se referă la ființa călăuzită de rațiune, precepte și concepții dobândite pe căi spirituale, prin abstragerea de la manifestările instinctuale și provenind din zonele superioare ale suflului vital¹.

Fie că a înțeles sau cunoștea aceste lucruri, fie că era un bun cunoscător al latinei, prin soluția sa, traducătorul NTB pune în act distincția suflu vital instinctual/suflu spiritual-rațional, și chiar dacă nu alege un termen foarte potrivit, ocolește capcana prin care ar fi denaturat sensul textului, ferind astfel cititorul de înțelegerea greșită. Într-adevăr, în text era vorba despre trei termeni, însiruți într-o gradăție, prin care se făcea referire la materia cea mai brută, la instinctele omenești și la forțele spirituale negative.

Fiind textul muntenesc o revizie a celui ardelenesc, este limpede că revizorii de la 1688 au văzut și respins conștient, pe baze raționate, soluția predecesorilor. Cărturarii bucureșteni și-au construit versiunea pe baza NTB, continuu verificată și „corectată” conform cu ceea ce apărea în *Septuaginta*. În textul grecesc, segmentul în discuție este redat astfel: οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη, ἀλλὰ ἐπιγειος, **ψυχική**, δαιμονιώδης.

Gr. ψυχικός se referea la ‘suflu’, desemnând ceea ce este animat, însuflețit, în consecință viu. De aici, termenul s-a folosit pentru ființele vii, ceea ce a generat sensul ‘terestru’, apoi ‘material’. Precum în cazul situației din latină, și aici referința se face la suflet, în opoziție cu trupul, dar nu la nivelele superioare ale sufletului, ci doar în opoziție cu materia cea mai brută, cea mai fină formă de existență a sufletului fiind spiritul. De aceea, precum în cazul *animalis / spiritualis*, ψυχικός se opune gr. πνευματικός ‘care se referă la suflu’, ‘animat de suflu vital’, adv. πνευματικῶς referindu-se la Spirit (Sfânt).

De asemenea, precum textul latin, cel grecesc conține un element ajutător pentru traducător, o precizare ce precede enumerarea, și în care, prin negarea secvenței ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη, (*sapientia desursum descendens*), traducătorul ar trebui să devină atent, deoarece anunță că nu este vorba despre o înțelepciune sau virtute de la Dumnezeu venită, aparținătoare de darurile spirituale superioare, ci dimpotrivă.

Acest caz se alătură altora care demonstrează că, de regulă, când NTB părea a nu coresponde textului grecesc, BB urma litera *Septuagintei*, indiferent de rezultat. Adeseori, însă, această cale vicia sensul care trebuia redat. Astfel stînd lucrurile - cum o dovedesc și alte situații -, este limpede că, frecvent, traducerile conțineau

¹ Cf. concepția stoicilor, conform căroră, pneuma, deși este sursă de energie pentru trup, psihic și rațiune, are ca forme superioare de existență doar pe ultimele două.

numeroase greșeli ale căror consecințe, la nivelul receptorului, doar le putem bănuși, ele alăturându-se confuziilor generate de unele dintre traduceri literale și calcuri.

Este greu de imaginat că traduceri secolului al XVI-lea puteau oferi alte soluții atât timp cât textul slavon nu punea la dispoziție un termen, ci exercita presiuni printr-un termen.

Într-un caz similar - dar trimițând la celălalt pol -, sub *Gal.*, 6, 1, unde textul grecesc prezenta οἱ πνευματικοί, ‘spirituales’, redat în slavonă prin АДУХОВНИКЪ, cele două versiuni românești ale secolului al XVI-lea care conțin acest text, vor folosi *duhovnicilor* (AI) și *sufleteaște* (CP). Firește că traduceri nu sînt potrivite, dar aceasta întrucît textul slavon nu permite altfel. Atît gr. ψυχικός, cît și πνευματικός (și πνευματικῶς) apar destul de des în *Epistolele* lui Pavel, care face distincția între cei mînași de instincte sau sensibili la însușiri aparent aducătoare de beneficii, dar venind dinspre forțe telurice ori nefaste și cei atenți, în acțiunile și în gîndurile lor, la urmarea poruncilor și căii lui Dumnezeu.

Nefăcînd distincția dintre *suflet* și *spirit* - chiar dacă textul în sine oferă elemente călăuzitoare -, aflați sub imperiul termenului slavon, traducătorii și revizorii secolului al XVI-lea ne arată ce se întîmplă atunci cînd constrîngerile textului de tradus sînt nu doar asumate, ci și imposibil de evitate.

Traducerea Anania, din 2001, utilizează aici un termen de care traducătorul nu pare a fi pe deplin mulțumit (căci, pentru transmiterea pe deplin a sensului cerut, apelează la o notă explicativă)²: „Înțelepciunea aceasta nu-i coborâtă de sus, ci-i pămîntească, *animalică*, *demonică*”. Este evident că s-au consultat mai multe versiuni și că textul a fost înțeles.

Traduceri altor limbi, și ele, găsesc cu multă caznă forme prin care să poată reda sensul textului: *érzēki* ‘care ține de simțuri, senzorial’ (B. magh.), *sensual* (N.T. engl.), *niedrig* (B. germ.), *charnelle* (Segond), *animale* (B.Jer.). Cum se vede, tot acest efort pare a avea drept cauză faptul că în conștiința receptorului de rînd și în limbajul curent, nu se prea face deosebirea între conceptele ‘suflet’ și ‘spirit’, primul tinzînd adesea să îl înlocuiască pe cel de-al doilea care, la rîndul său, apare mai curînd ca sinonim al celui dintîi. Chiar cînd există, distincția aceasta - operată încă în filosofia vechilor greci - este confuză, ceea ce face ca, mai curînd, să avem a face cu o relație de sinonimie.

În esență, astfel de dificultăți se datorează faptului că textele de complexitate și cu încărcătura semantică și spirituală a celui biblic cuprind și se referă la distincții teoretice, privitoare la realități conceptuale, abstracte, care se lasă greu surprinse, și a căror trecere din intuiție în gîndire iar apoi în cuvînt este anevoioasă. Din acest motiv, modalitățile de exprimare ale acestor concepte apelează la metaforizări ale elementelor lexicale care, în primă instanță, trimit către realități extrem de concrete și de înguste, sau care și-au dezvoltat sensuri prin extensiune și abstractizare, dar cărora le este tot mai dificil să poarte povara unor noi sensuri apărute prin rafinare.

² Al cărei conținut este următorul: „**Stricto sensu**: supusă afectelor și pasiunilor; neduhovnicească; ceea ce se consumă la nivelul psihicului”.